

A WOMAN CHARECTER IN THE EPICS OF TUVA TURK: BORA SELEEY**Fatma Ahsen TURAN**

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, aturan@gazi.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6701-0869

Melek ORAL

Yüksek lisans, Gazi Üniversitesi, melekoral@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-6415-1348

Received:13.05.2017

Accepted: 18.08.2017

ABSTRACT

In this study, Bora Seleeey the female character in the epic of Boktu Kiriş- Bora Seleeey which has an important role in Tuva Turk epics will be introduced and analyzed. It tends to be a common rule that a leading role is usually chosen from male characters in epics. The epics of exceptional examples of this rule are always so remarkable in this respect. Bora Seleeey, the female character on who forms the basis of our work, is the co-lead role with the brother-in-law Boktu Kiriş in this epic. In overall we will try to introduce Bora Seleeey as an epic character with examples in this study.

Keywords: Tuva Turk epics, female characters, female role model in epics

**TUVA TÜRK DESTANLARINDA BİR KADIN KAHRAMAN:
BORA ŞEELEY****ÖZ**

Bu çalışmada Tuva Türk destanları içerisinde önemli bir yer tutan Boktu Kiriş- Bora Şeeley destanında yer alan kadın kahraman Bora Şeeley ele alınarak tanıtılacaktır. Destan türü içerisinde başkahramanın genellikle erkek karakterlerden seçilmesi adeta genel bir kuraldır. Bu durumun istisna örneklerinin karşımıza çıktığı destanlar bu açıdan her zaman dikkat çeker. Çalışmamızın zeminini oluşturan destanda yer alan kadın karakter Bora Şeeley, metinde ağabeyi olan Boktu Kiriş ile birlikte başkahraman olarak yer alır. Biz de bu çalışmada Bora Şeeley'i bir destan kahramanı olarak örneklerle tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tuva Türk Destanları, kadın kahramanlar, destanlarda kadın tipi

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

The folk literature traditions belongs to Tuva that has special importance in Turkish tribes and to the other Turkish tribes in Siberia are abundant. Oral culture is one of those the most developed folk literature tradition. An oral culture includes tales, legends, folk songs, puzzles,proverbs, nursery rhymes. An epic is the one that most reflecting Turkish feature among them.

Stories of epics have important role from literary and historical point of view. Apart from the story being told, the characters who form the story are important as well. These characters are role models for us to understand the life style and society in past. We learn our life style and social, cultural, economical, military life from them. We are proud of their bravery and amazed at their hugeness. What remarkably common in epics is that leading characters are always male. In almost every epics, you can see the male charachters who form the nature of epics.

As known, epics are generally the text of the male domination. As a lead role, a man is extraordinarily born, bravely fights and heroically dies. When it comes to female characters, they have assissting roles for the male characters. These female characters are usually mother, wife, sister, or servant in epics.

Although it is rare, there are also some exceptional epics whose main characters are female or in which female characters share the leading character with males. Selcen Hatun and Banu Cicek in Dede Korkut; or the female characters in Baskurts' Zaya Tülek, Hakas' Altın Arig and Altın Cüs epics are some of the examples of them. One of the female characters who has an important role among female characters is Bora Seleey. Thus, she is worth to be studied in Tuva Turk epics.

Bora Seleey is one the strongest characters in Tuva epics. It is because, she is the only female character to be named after the epic. For epic of Boktu Kiris- Bora Seleey, we can see Bora Seleey gives her name together with her brother to the epic.

In Boktu Kiris-Bora Seeley epic, there is an old couple having three daughters. These daughters look after their parents. One day , while the daughters are in the forest, parents are killed by enemy called Kara Mangis. Ever since then, they had to leave the thier place and hide in the forest. While hiding, they are found by three princes. These three princes take them to their nomads and get married to girls.The youngest of sisters is the mother of Boktu Kiris and Bora Seleey who are main characters in this epic.After a while, the girl gets pregnant but her sisters play a trick to her. She gives birth and has a son and a daughter but her children are taken away by her sisters. Her husband expels her from nomad tent. Then she started to live in a forest and after years, she comes across with her children.Her children, Boktu Kiris and Bora Seleey, grow up and become heroes. While Boktu Kiris is trying to find his father, he encounters many problems and is saved by his sister. They help each other in many events and save each other's life. At the end of the epic, Bora Seleey

tells Boktu Kiris the truth that their aunts trap their mother. Boktu Kiris punishes his aunts. Overcoming all of these difficulties, Boktu Kiris and Bora Seleey live happily ever after.

Method

Based on this consideration, we intend to introduce Bora Seleey in Boktu Kiris – Bora Seleey epic belonging to Tuva Turk in this study. While we are introducing her, her personality is to be presented strongly with the examples taking from the epic.

One of our purposes in this study is to display the history, culture and literature of Tuva Turk as a part of Turk tribes in Siberia. Because epics give directions to the future and the past of the nation. They enable us to shape our future in a positive way by taking lessons from past. Another purpose is to present female characters taking role in epics through epic texts, having an important position in history of literature.

Findings (Results)

Bora Seleey has many adventures with her brother Boktu Kiris in this epic. Bora Seleey, saving her brother from difficult situations, appears with her different characteristic features.

Bora Seleey, known for her warlike characteristic, is a brave woman. She never avoids fighting the enemies, takes part in challenging races, rides a horse, shoots arrows and she is very successful in all of those.

One of the most important characteristic features in epics is her hugeness. This female character, who can resuscitate the dead people, foresee and disguise, has saved main character's life for many times by her these characteristic features. She can also foresee the future. She does this either by opening the Holy Book or by dreaming about the future. By giving information about the future in her dream, she warns her brother against the bad situations.

Bora Seleey disguises in order to hide herself from the enemies and to go from one place to another. She sometimes turns into a bird and sometimes into a butterfly. As seen in the article, she takes her brother's place. Even her brother's wife can't recognize her and she supposes that she is her husband.

Conclusion and Discussion

All of these examples show us that Bora Seleey's determination, her talent of solving problems, her intelligence, her perseverance and pertinacity to reach the results. All of these positive characteristic features put her in a special position in both Tuva epics and Turkish epics.

GİRİŞ

Tuva Türkleri Sibiryâ'da yaşayan Türk boylarından biridir. Ülkemizde doksanlı yıllardan itibaren yapılan çalışmalarla Tuva Türklerinin tarihi, edebiyatı, kültürü hususunda önemli adımlar atılmıştır. Yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri de kültürümüzün yapı taşlarından olan destanlarla ilgili olanlardır. Çünkü destanlar milletleri millet yapan kültürel unsurlar içinde başrolü oynarlar. Öyle ki bir destanı okuduğumuzda o milletin yalnızca dilini, edebiyatını, sanatını değil; onu diğerlerinden ayıran, üstün ya da farklı kılan birçok unsuru da öğreniriz. Tarihini, yaşadıklarının bıraktığı izleri, onları derinden etkileyen, bugünkü şekline getiren acılarını, sevinçlerini, yaşadığı şanslarını ya da şanssızlıklarını da görürüz. Tarihine damga vuran kahramanlarını; nesillerini dünyaya getiren, örfünü-âdetini öğreten, ahlakıyla biçimlendiren kadınlarını, neslin devamı olan çocuklarını da tanırız.

Tuva kahramanlık destanları önemli yere sahip, büyük ölçekli ve çok vakalı bir türdür. Tuva sözlü edebiyat geleneğinde kahramanlık destanları, gelenek ve görenekleri, inançları, çalışırken edinilen tecrübe ve bilgiyi, toplum hayatıyla ilgili tarihî olguları ve düşünceleri, aydınlık bir gelecek için istek ve arzuları nesilden nesile aktarma rolünü üstlenir. Bundan dolayı kahramanlık destanlarının eğitim ve terbiye açısından önemi büyüktür (Çetintaş, 2015: 111).

Bir millete biçim veren kadınlarıdır. Kadınlar sadece Yaraticının onlara lütfettiği dünyaya getirme işleviyle yetinmez. Yuvanın kurulmasında ve ailenin oluşmasında büyük gayret sergilerler. Kadın, eşinin en büyük destekçisidir. Aile fertlerini sevgi ve şefkatle biçimlendirirler. Bazen tüm dünyayı alt edebilecek bir kahraman yetiştirirler bazen de sıradan bir evlat. Fakat yine de iz bırakırlar tarihte. Bu binlerce yıllık bir tarih de olabilir, birkaç yıllık bir tarih de. Destanlar bu sebepten önemlidir, ayna tutarlar yaşanılanlara ve yaşayanlara. Banarlı'ya (1971:33) göre destan uslubu içinde belli özellikleri ile dile getirilen bu kadınlar, toplum içinde aile reisi, Türk evinin direği, erkeğin vefalı arkadaşı, en mühimi de mukaddes Türk çocuklarının anneleridir.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde "Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişler" tespitinde bulunmuştur (Gökalp, 1970: 148).

Türk destanlarında kadın, karşımıza çoğunlukla sevgili, eş, kız kardeş ve anne olarak çıkmaktadır. Kadın asli unsur olmanın yanı sıra destanlarda tamamlayıcı bir unsur olarak da yer alır (Reichl, 2002:321). Türklerin tarihinde bir bütünlük ve ahenk içinde kadının statüsü değişmeden hayatını sürdürmüştür. Yaradılış Destanında yaratıcıya ilham veren "Ak Ana" adındaki kadındır.

Orhun Kitabeleri'nde "Hakan ve Hatunun Buyruğu" sözü ile başlayan ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler hatunun devlet yönetiminde etkin bir rol aldığını gösterir. "Babam kağan uçtuğunda küçük kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı... Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı" (Ergin, 2003: 18). Eski Türklerin yöneticilerine atfettiği bu kutlu özellik, Âbidelere göre sadece kağana değil, hatuna da aittir ve bu, metinlerde sık sık tekrarlanır. Kağan ile hatunun adı birlikte geçer. Kültigin Âbidesi'nde Bilge Kağan, babası kağanı ve annesi hatunu il veren Tanrının, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye yücelttiğinden söz

eder (Köksel, 2011). “Yukarıda Türk Tanrısı, Türk’ün kutlu ülkesini öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye babam İteriş Kağan ve annem İlbilge Hatunu (Tanrı) halk içerisinde çekip yukarı çıkarmış” (Ergin, 2003: 15) ifadesi kağan ve hatunun tanrının yanındaki yerini işaret etmektedir. Bilge Kağan ve Kültigin adına dikilen abidelerde hatunun kağan yanındaki yerinin Tanrı tarafından belirlenmiş olduğu vurgulanmaktadır

Türk kültürünün önemli eserlerinden olan Dede Korkut’ta da kadın kahramanlar dikkat çeker. Hikâyelerde yer alan kadınlar daha çok ideal erkek tipine yakın olan alp tipi dediğimiz tipin birer yansımasıdır. Bu kadınlar erkekler gibi ata biner, kılıç kuşanır, savaşlarda düşmanla çarpışır. Aynı zamanda bir kadına ait diğer ailevi vasıfları da karşılar. Eşine hizmet eder, çocuklarını Türk kültür, örf ve âdetine göre yetiştirir. Bu kadınlar erkek kahramanlar tarafından belirli özelliklere göre seçilirken; kadın kahramanlar için de eş seçimi önemlidir. Kendilerine eş olacak erkeğin güçlü bir kahraman olmasını önemserler. Bu kadınlardan biri Selcen Hatun’dur. Trabzon tekfurunun kızı olan Selcen Hatun, iyi ok atan, kılıç kuşanan kahraman bir kadındır. Hatta hikâyelerde attığı ok yere düşmez diye anlatılır. Selcen Hatun ve Kan Turalı kâfirler tarafından kuşatıldığında Selcen Hatun herkesten önce düşmanın önüne çıkar ve kahramanca savaşır.

Dede Korkut hikâyelerinde yer alan diğer bir kadın da Banı Çiçek’tir. Banı Çiçek de eşi olacak Bamsı Beyrek’i çeşitli şekillerde dener. Kendisine uygun eş olup olmadığını anlamak için onunla yarışa tutuşur. Ata binerler, ok atarlar, hatta güreş tutarlar. Tüm bunların sonunda Banı Çiçek kendine uygun eşi bulur. Banı Çiçek’in eşi olacak kişinin kahramanlığını, yiğitliğini sınaması destanlarda çizilen kadın profili açısından önem arz eder. Bu kadın profili gerçek hayattaki kadın profili ile paralellik gösterir. Bu örneklerde gördüğümüz üzere destana adını vermese bile Türk destanlarındaki kadınlar, Türk toplumunun şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Onlar yaşam biçimleri, hadiseler karşısında takındıkları tavır, aile içindeki rolü, devlet içindeki yeri, değer yargıları ile devletin yönetimine ve toplumun inşasına katkıda bulunmuşlardır.

Destanlarda başkahramanlar genellikle erkeklerdir. Bazı destan metinlerinde ise bu durumun istisnalarına rastlarız. Örneğin; Kırgızların kahramanlık destanlarından biri olan “*Cangıl Mirza*” adlı destanı diğer destanlardan ayıran özelliklerinden biri başkahramanın kadın olmasıdır. Göçebe toplum yapısı içerisinde ata binen, ok atan, ava çıkan kadın destan kahramanları; benzer yapıya sahip diğer destan örneklerinde görülebileceği üzere son derece etkindirler. Örneğin; Uygurların Nozugum, Başkurtların Zaya Tülek ile Su Suluv, Hakasların Altın Arığ ve Altın Çüs destanlarında başkahramanlar hep kadındır (Çobanoğlu, 2011: 134). Bu destanlardaki kadınlar aynı erkek kahramanlar gibi güçlü, kahraman, tehlikeden kaçmayan ve savaşçı bir özellik sergilerler. Tuva Türk destanlarından Boktu Kiriş- Bora Şeeley adlı destanda yer alan kadın kahraman da önemli vasıfları ile ön plana çıkmaktadır.

Çalışmamıza konu olan Boktu Kiriş- Bora Şeeley Destanında yaşlı bir çiftin üç tane kızı vardır. Bu kızlar ailesine bakar, onlarla yakından ilgilenirler. Günlerden bir gün kızlar ormana gittiği sırada aileleri, Kara Mangıs adlı düşman tarafından öldürülür. Bu olaydan sonra kızlar yaşadıkları yerden ayrılmak zorunda kalır ve bir ormana sığınır. Ormanda saklandıkları sırada üç şehzade tarafından bulunurlar. Kızları alıp obalarına götüren şehzadeler onlarla evlenir. Bu kızlardan küçük olanı destan kahramanımız olan Boktu Kiriş ve Bora Şeeley’in

anneleridir. Bir süre sonra hamile kalan bu kadına kız kardeşleri tarafından tuzak kurulur. Dünyaya getirdiği bir kız ve bir erkek evladı elinden alınır. Kadının eşi bu tuzağa düşerek onu obadan kovar. Bir ormanda yaşamaya başlayan kadın yıllar sonra evlatlarına kavuşur. Evlatları olan Boktu Kiriş ve Bora Şeeley büyüyüp birer kahraman olur. Babasını bulmaya giden Boktu Kiriş'in başına olmadık işler gelir. Kız kardeşi Bora Şeeley tarafından kurtarılır. İki kardeş birbirine birçok olayda yardım eder ve birbirlerinin hayatını kurtarırlar. Destanın sonunda Bora Şeeley, Boktu Kiriş'e gerçekleri anlatır. Annesinin teyzeleri tarafından tuzağa düşürüldüğünü söyler. Boktu Kiriş teyzelerini cezalandırır. Bütün bu olayları atlatan Boktu-Kiriş ve Bora-Şeeley ömür boyu mutlu yaşarlar.

Bora Şeeley

Destanda dikkat çeken en önemli kişi çalışmamızın konusunu oluşturan Bora Şeeley'dir. Bora Şeeley bir kadın kahraman olarak çok yönlü bir profil sergiler. İyi bir evlat ve ağabeyine her türlü işinde yardımcı olan bir kız kardeş olmasının yanında; savaşçılık yönü güçlü, cesur bir kadın kahramandır. Düşmanlarla savaşmaktan çekinmeyen bu kadın ağabeyinin kılığına girerek birçok zorlu yarışa katılır. Kahramanımızın aynı zamanda olağanüstü özellikleri de vardır. Ölülerini diriltirebilen, geleceği görebilen, kılık değiştirebilen Bora Şeeley Tuva Destanlarında karşımıza çıkan en güçlü kadın karakterdir. Tuva Türk destanları içinde destana adını veren tek kadın karakter Bora Şeeley'dir.

Destanda Bora Şeeley'in tasvir edildiği sözcükler dikkat çekmektedir Bora Şeeley birkaç yerde ay ve güneş ışıklı bir prenses olarak tasvir edilir:

"Bıdaakay Taraakay atanın çadırında

Çok güzel; ay, güneş ışıklı

Prenses vardı

Onu bana al." Diye

Atasına yalvarıp durmuş." (Ergun ve Aça, 2004: 422).

Anlatıya dayalı (Narrative) türlerdeki güzel tasvirinin kuralı Boktu Kiriş- Bora Şeeley destanında da bozulmamıştır. Masal ve hikâyedeki güzel aynı sıfatlarla tavsif edilmektedir.

Bora Şeeley, destan boyunca her zaman ön plandadır. Bora Şeeley, ağabeyi Boktu Kiriş'e hizmet eden yemeğini, içeceğini hazırlayan, hizmetten kaçınmayan bir kız kardestir. Ağabeyine her konuda yardımcı ve destektir.

"Bir sabah tan başı ağarır ağarmaz

Tan başı belirir belirmez

Bora Şeeley uyanıp kalkıvermiş

Çayını, içeceğini kaynatıverip

Ağabeyini uyandırmış." (Ergun ve Aça, 2004: 345).

Boktu Kiriş için de kızkardeşi Bora Şeeley çok kıymetlidir. Boktu Kiriş, Bora Şeeley'in kaybolması üzerine onu bulup hayata döndürmek için olağanüstü çaba sarf etmiştir:

*“Bir ulu kara çadırlı
Yaşadığımız zamanda
Ay-Haan'ın gümüş prensesi
İki yengem başımı
Bitleyip verelim diye kandırıp
Ay Haan'ın altın prensesi
Altın çuvaldızı kulağıma saplayıverdi
Ölüp dirilen kişiyim ben
Bu şey inanılmaz bir şeydir.
Beni aramaya gidip
Dünyayı gezip
Her yeri dolanıp
Hayatın geçti ağabey
Üç kıtayı gezip
Kaderinin zorunu geçmiş
Kişisin ağabey” (Ergun ve Aça, 2004: 469).*

Bora Şeeley'in de ağabeyine karşı muhabbeti çok fazladır. Ağabeyinin ölümüne günlerce ağlaması ve üzülmesi bunun bir ispatıdır:

*“ Bora Şeeley o anda turna bağırişınca bağırıp,
Dul kadın ağlayışını ağlayıp,
Oturuvermiş.
Kim bilir kaç, kim bilir nice gün boyunca
Ağlayıp sızlayıp durmuş
Üzülüp, kahrolup, burulup, sararıp
Oturuveren kız imiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 346).*

Kızların erkek kardeşlerine duydukları saygı ve muhabbete Dede Korkut'ta da rastlarız. Bamsı Beyrek düşman eline düştüğünde kız kardeşleri karalar giyerek endişe ve merakla onun yolunu gözlerler ve gelen geçenden onu sorarlar (Ergin, 1997:139-140).

Bora Şeeley, ağabeyine rüyalarıyla da yardımcı olmaktadır. Bilindiği üzere rüya motifi Türk kültür tarihinde özellikle destanlarda önemli bir yer tutar. Destanlarda rüyalar kahramanın geleceğini şekillendirirken geçmişinden de ders almasına yardımcı olur. Destanlarda rüya motifinin en önemli örneklerinden biri Oğuz Kağan destanında karşımıza çıkar. Destanda Uluğ Türk rüyasında altın yay ve gümüş ok görür. Oğuz Kağan da bu rüyadan etkilenerek devletin geleceğini şekillendirir. Yine Dede Korkut Hikâyelerinde Salur Kazan'ın gördüğü rüya ile evinin yağmalandığını anlaması rüya motifine başka bir örnektir. Manas destanında Manas'a esir verilen düşman kızı da bu durumu rüyasında görür. Battal Gazi destanında da Battal Gazi'nin eşi onu rüyasında görür, evlenirler ve kadın Müslüman olur.

Bora Şeeley de rüyasında olacakları görerek ağabeyine uyarılarda bulunur. Ağabeyine ölüm vaktinin geldiğini ve dışarı çıkmaması gerektiğini söyler:

" Bu ece çok kötü

Düş gördüm, ağabey demiş.

"Ne gördün, kardeşim diye

Ağabeyi soruvermiş.

"Senin ölü günahlı günün gelmiştir. Ağabey,

Mümkünse üç gün boyunca

Çadırdan çıkmazsan,

İyi olur, ağabey diye söylemiş." (Ergun ve Aça, 2004: 344).

Amırğa-Kara Moos tarafından öldürülen Boktu- Kiriş'i kardeşi Bora Şeeley, ardıc ile temizler. Baldırının etini keserek kanını kardeşine sürer ve derman otu yedirecek kardeşini diriltir (Ergun ve Aça, 2004: 344).

Tuva Türk destanlarında savaşçılık özelliği ile ele alabileceğimiz kadın karakter yine Bora Şeeley'dir. Destanlarda sadece erkekler değil kadınlar da obasını yağmalayan, malını mülkünü çalan, ailesine zarar veren düşmanından intikam almak için plan yapar ve düşmanına karşı mukavemet gösterir. Bora Şeeley de ağabeyine zarar veren düşmanından intikam alıp, ağabeyini kurtarmak isterken birçok zorlukla karşılaşır.

Destanlarda kılık değiştirme sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kahraman istediği kılığa girebilmektedir. Altay destanlarında Oçı-Bala, Kan Taacının sarayına girebilmek için tilki ve tavşan kılığına girer. Kögüdey Kökşin Le Boodoy Koo destanında Boodoy Koo da boz tavşana dönüşür (Dilek, 2007b:442). Er Samır destanında da çirkin kadın güzel bir kadına dönüşür (Dilek, 2002: 66).

Bora Şeeley'in kılık değiştirerek ağabeyinin yerine geçmesi kadın kahramanların yaşadıkları içinde karşımıza çıkan en farklı olaylardan biridir. Destanlarda genellikle erkekler, düşmandan saklanmak ya da tanınmamak için kılık değiştirir. Destanda erkek kılığına giren Bora Şeeley, destanın bir yerinde ağabeyinin karısı yani yengesini de Boktu- Kiriş olduğuna inandırır. Öyle ki kadın yanındakinin eşi olduğundan şüphe dahi etmez. Bu durumu fark

eden ise yanlarındaki hizmetçi kadın olur. Kağanın eşine şüphelerinden bahseden hizmetçi kadın onu ikna edemez. Hatta Boktu- Kiriş'in eşi tarafından, eşini bir kadına benzeterek hakaret ettiği için kovulur:

*"Sizin Boktu Kiriş güveyinizi
Er kişi diye düşünmüştüm
Etini-vücudunu inceleyince
Kadın kişi çıktı." Demiş.
"Kişinin er özlü
Mücevher gibi yiğit damadını
Kadın kişiye benzetip duran
Namussuz seni!" demiş de
İğdiş keçi derisi kürkünü tozutup
Çubukla vurup dışarı atmış." (Ergun ve Aça, 2004: 374).*

Destanda ağabeyinin kılığına giren Bora Şeeley, ağabeyinin yokluğunda üst âlemdeki prensesleri kazanmak için ağabeyinin yerine yarışlara katılmaya karar verir. Bu kararı alırken de haberci kutsal kitabını açıp bakar:

*" Yine tekrar haberci kutsal kitabını
Ağabeyimin yerine ben gideyim desem,
Yol olur, işe yarar
Olur mu? Diye
Açıp bakmış." (Ergun ve Aça, 2004: 349).*

Dualarla, efsunlarla da olsa yarışları kazanan Bora Şeeley'in erkek olmadığını hiç kimse anlamaz:

*" Bora Şokar atlı Boktu Kiriş denileni
Benim atış sıram geldi diyerek
Yetip koşup gelmez mi?
Yetip gelmiş de
...
"Atışın ulusu benim olsun
Tutuşun ulusu benim olsun
Ağzımın tadını getirsin" diye
Alkış dua etmiş
Dokuz engelin hepsini geçip
Çuvaldızın deliğini yarıp
Sıçanlı sarı bozkırı geçsin diye
Efsunlayıp tükürüp durmuş.*

Var gücüyle salıvermiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 379).

Bora Şeeley destanda birçok kez kılık değiştirir. Sadece ağabeyi Boktu- Kiriş’e değil, gerektiğinde bazen bir kuşa, bazen bir kelebeğe, bazen de bir tavşana dönüşür:

*“Yüz sekiz sihriyle
“Saydarak” kuşuna dönüşüp
Uçup fırlayıp varmış
Ulu kara çadır dururmuş.
O çadırın eşiğinde iken
Bora Şeeley kendine dönüşüp
Paldır küldür koşup gidivermiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 341).*

Başka bir örnekte ise Bora Şeeley, bir tavşana dönüşmektedir:

*“Bora Şeeley kardeşi, tavşan olup
Dönüşüverip
Ormana koşup gidivermiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 411).*

Bora Şeeley, bir kelebeğe dönüşüp, düşmanını da takip etmektedir:

*“Boktu Kiriş ertesi gün tan vaktinde uyandığında
Kardeşi Bora Şeeley
Koyu sarı çayını kaynatıp
Oturur imiş.
“Gözümün ateşi olan,
Ciğerimin göğü olan,
Bir tanecik kardeşim
Nasıl böyle artıp kaldın sen?” diye
Sormuş.
Elimizi obamızı, halkımızı tebaamızı
Ulu kan kızıl atlı
Ulu kara kişi talan ettiğinde
Altın sarı kelebeğe dönüşüverip
Bildirmeden giden kişiyim ağabey” diye demiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 338).*

Bora Şeeley'in olağanüstü bir vasfı da ağabeyini gömmek için kayayla konuşması onun açılmasını sağlayarak ağabeyini açılan o kayanın altına gömmesidir:

*“Yalçın kayanın önüne gelip
Yalçın kayam, güzel kayam,
Yarılp bağışla,
Öküz ağabeyimi işte buraya koyayım diye
Gökyüzünü sarsıp
Kara yeri titretip
Haykıvermiş.
Yalçın sarı ebedi ulu kaya
Açılıvermiş.”* (Ergun ve Aça, 2004: 347).

Bora Şeeley'in bir başka olağanüstü özelliği ise ölüleri canlandırmasıdır. Aşağıda verilen parçada Bora Şeeley, ağabeyini canlandırmaktadır:

*“ Bora Şeeley avucunu açiverip
Avucunun içini altın ile
Yazıvermiş
Boktu- Kiriş ağabeyim olup dönüşüp
Üst dünyada Ay, Hün, Ulug Ege Haan'ın
Âlemine varıp
Ulu atış-tutuşu
Kazanıp çıkıp
O üç kağanın
Üç altın prensesini kazanıp getirdim.
Üç altın prenses
Senin prenseslerin olmalı.”* (Ergun ve Aça, 2004: 411).

Bora Şeeley ağabeyinin kılığında iken bir iblis tarafından yutulur. İblisin karnını yarıp, karaciğerini paramparça eden Bora Şeeley en sonunda iblisin boğazını keserek kahramanca kurtulur:

*“ Boktu Kiriş büyük karnını yarıp

Şimdi kasiğini kesip yarmaya başlamış

Karaciğerini de paramparça

Kesivermiş

Kanlı yüreğini yarıp kesince*

Telaşlanıp o bozkırın ucuna-başına koşturup durmuş.

Kızıl boğazını kesip

Koca ağzını tekmeleyip yarıp

Çıkıvermiş.” (Ergun ve Aça, 2004: 398).

Destanlardaki kılık değiştirme fiiline baktığımızda kurtulma, kurtarma, engelleme, engelleri aşma, takip etme, haber verme, kandırma, yol gösterme, kayıpları bulma, kötülerini cezalandırma, tutsaklıktan kurtulma, gizlenme, korunma, çözüme ulaşma gibi niyetlerle gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu sadece destanlarda değil masal ve efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır. Kahramanın istediği kılığa girmesinde sihrin de önemli rol oynadığı aşikârdır. Bora Şeeley'in kılık değiştirmelerinde de kısmen de olsa bu sebepleri görmekteyiz.

SONUÇ

Çalışmamızda Tuva Türk destanlarından biri olan Boktu Kiriş- Bora Şeeley destanında yer alan kadın kahraman Bora Şeeley bahsedilen vasıfları ile ele alınarak tanıtılmıştır. Bilindiği üzere destan kahramanlarının olağanüstü özellikleri doğduğu andan itibaren başlar ve yaşamı son buluncaya kadar devam eder. Bora Şeeley'in hayatı da olağanüstülükler üzere kurulmuş bir hayattır. Alp tipine yakın vasıflara sahip olan Bora Şeeley'in ayrıca ölüleri canlandırma, cansız varlıklarla konuşma, kılık değiştirebilme gibi birçok olağanüstü vasfı da bulunmaktadır.

Çalışmamızda verdiğimiz örneklerle Bora Şeeley'in güçlü kişiliği, destandaki sağlam duruşu ortaya konulmuştur. Bu örnekler Bora Şeeley'in kararlılığını, çözüm üretmedeki maharetini, zekâsını, sonuca ulaşmadaki azmini ve inadını göstermektedir. Bütün bu pozitif vasıflar kadını Türk destanlarında özel bir konuma getirmektedir.

Kadın kahramanların ön plana çıktığı bu tarz destanlar Türk toplumunda destanlar döneminden itibaren kadınların yönetim ve karar mekanizması içinde yer aldığı en önemli kanıtıdır. Stratejik durumlarda ve tehlike anında karar verememek en kötü karardan daha kötüdür. Bora Şeeley verdiği kararlarla tam zamanında müdahalesiyle isabetli davranışlar sergilemiştir. Böylesine kadınların tespit edilip tanıtılması Türk kültür tarihi açısından büyük önem arz eder.

KAYNAKÇA

- Aça, M. ve Ergun, M. (2004). Tıva Kahramanlık Destanları 1. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Aça, M. ve Ergun, M. (2005). Tıva Kahramanlık Destanları 2. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Aça, M. (1999). "Tuva Türklerinin Destancılık Geleneği Hakkında Birkaç Söz". *Türk Kültürü. Haziran. 434. s.53-57.*
- Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Destanları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul.
- Çetintaş, M.(2015)." Tuva Destanları Arıkoğlu, Doç. Dr. Ekrem – *Buyan Borbaanay. Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2007" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 25. Sayı 109*
- Çobanoğlu, Ö. (2001). Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.1, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.134.
- Dilek, İ. (2002). Altay Destanları I. Ankara TDK yayınları.
- Dilek, İ. (2007b). Altay Destanları III. Ankara TDK yayınları.
- Ergin, M (1997).Dede Korkut Kitabı I Giriş- Metin- Faksimile. Ankara:TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2012). Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2003). Orhun Abideleri. Hisar Yayınları.
- Gökalp, Z. (1970). Türkçülüğün Esasları. (Hzrl. Mehmet Kaplan). Varlık Yay. İstanbul.
- Köksel, B. (2011). *Orhun Yazıtları'nda Kadın. e-Journal of New World Sciences Academy, sayı:6*
- Reichl, K. (2002).Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, ŞiirYapısı). Çev. Metin Ekici. Ankara: TDK Yay.